

poszczególnych biskupów, pytanie o ciągłość tradycji soborowej, pytanie o hermeneutykę tekstów soborowych, pytanie o otwarcie na świat (*l'ouverture au monde*, s. VI). Moingt zauważa, iż sobór nie zatrzymał procesu wychodzenia z religii (*sortie de la religion*), to co zapowiadał wcześniej Bonhoeffer.

Moingt odwołuje się do wielkiego intelektualisty chrześcijańskiego i człowieka świeckiego, Marcela Légaut, który dostrzegając wyraźne osłabienie Kościoła, ubolewał jeszcze bardziej nad faktem, że Kościół bardziej jest zaabsorbowany kwestią przetrwania niż sprawą wybawienia świata z nieludzkiego oblicza materializmu. Nawoływał głównie do powrotu do Ewangelii, ale poprzez przyjęcie orędzia o krzyżu i śmierci Jezusa. Świadectwo Légaut jest szczególnie wartościowe dla chrześcijan nowego stulecia, dlatego też Autor nazywa go świadkiem przyszłości (*témoin de l'avenir*).

Ostatnią postacią, nakreśloną przez Moingta jest również wielki świadek naszych czasów, Jacques Loew, który ostatnie lata swojego życia spędza pośród ubogich robotników portowych, założyciel i animator szkoły wiary (*Ecole de la foi*), zauważając, że Bóg znika ze świata i konieczność jego obecności w świecie nie narzuca się automatycznie czy samoistnie. Pod wpływem św. Teresy z Lisieux odchodził z tego świata będąc w pełni przekonany do swojej wiary ale przeżywając ją jako „noc wiary” (*la nuit de la foi*), oświeconej przez łaskę, otwierającą wolę na doświadczenie wiary.

J. Moingt podkreśla, iż wielu chrześcijan doświadcza dzisiaj zjawiska absencji Boga. Ubiegłe stulecie było czasem intensywnych poszukiwań teologicznych, których wyraźnym znakiem są portrety teologiczne nakreślone w omawianej publikacji. Są to zarazem świadectwa odnowy refleksji dotyczącej wiary w świecie, który staje się pustynią, pozbawioną Boga. Teologia musi również przejść przez próg śmierci, zrezygnować z prestiżowego i zarazem sztucznego dyskursu, aby przekonać mądrość tego świata do Boga, który w ciszy przemawia do serca człowieka.

ks. Sławomir Zieliński

Gilles Routhier, *Cinquante ans après Vatican II. Que rereste-t-il à mettre en oeuvre?*, Les éditions du Cerf, seria Unam sanctam nr 5, Paris 2014, ss. 301.

Autor, Gilles Routhier jest dziekanem i profesorem eklezjologii oraz teologii pastoralnej na Wydziale Teologicznym i Nauk o Religii Uniwersytetu Laval w Québec (Kanada). Zajmuje się Soborem Watykańskim II, jego historią, recepcją i soborową hermeneutyką. Podejmuje także refleksje dotyczące zmian w katolicyzmie po soborze (wychowanie katolickie, władza w Kościele, parafia itd.)

50 lat temu, Sobór Watykański II wstrząsnął katolickim światem. *Aggiornamento* Jana XXIII uzyskało rację bytu w Kościele i swoje obywatelstwo w świecie. Debaty i polemiki wokół recepcji tekstów soborowych spowolniły podjęte reformy. Co pozostało dzisiaj po wstrząsie Jana XXIII, podjętego przez Pawła VI i kontynuowanego przez Jana Pawła II?

Publikacja G. Routhiera powraca do podstawowych pytań, które postawione w dobie soboru miały ukierunkowywać na przyszłość i być busolą dla nowego pokolenia, które nie znając kontekstu soboru jest otwarte na świat i patrzy na świat oczyma papieża Franciszka.

Publikacja składa się z jedenastu rozdziałów, umieszczonych w trzech podstawowych częściach, poprzedzonych wprowadzeniem. Publikacja zawiera listę skrótów wykorzystanych w publikacji oraz przypisy końcowe, co utrudnia nieco lekturę tekstu, jeśli chce się na bieżąco dokumentować odnośniki, źródła i literaturę wykorzystaną w omawianej publikacji.

Podczas ostatnich lat debaty wokół Soboru Watykańskiego II zostały zdominowane przez kwestie hermeneutyczne. Ta kwestia zawiera w sobie inną, równie ważną a mianowicie kwestię tradycji. Paweł VI zamiast postawić pytanie dotyczące wierności tradycji, zastanawiał się nad pojęciem tradycji, odrzucając jej fałszywą koncepcję. Przedmiotem rzeczywistej dyskusji była kwestia zrozumienia czym jest tradycja i cała debata dotycząca hermeneutyki koncentruje się wokół pytania źle postawionego: czy Sobór Watykański II jest wierny tradycji rozumianej jako powtarzanie poszczególnego nauczania jakie Kościół rozwinął w ciągu wieków? (s. 7). Zadaniem Autora jest podjęcie na nowo kwestii tradycji i oczyszczenie tego terminu z niejasności.

Debata dotycząca hermeneutyki soboru była wykorzystana przez niektórych jako strategia do spowolnienia drogi Kościoła ostatniego dziesięciolecia. Podstawową przyczyną było odwrócenie od istoty, tzn. wprowadzanie w życie nauczania *Vaticanum II*. Debata dotycząca hermeneutyki soboru została wykorzystana instrumentalnie. Dlatego też Autor postuluje powrót do hermeneutyki Soboru Watykańskiego II. Problematyce hermeneutyki Soboru Autor poświęca rozdziały od IV do VIII. Pojawia się tam bardzo aktualne pytanie: czego możemy oczekiwać dzisiaj od Soboru Watykańskiego II?

Rozdział pierwszy spełnia rolę wstępu do publikacji. Wskazuje na to także jego tytuł, identyczny z tytułem całej publikacji. W całym rozdziale obecne jest pytanie co jeszcze zostało do zrobienia w świetle nauczania *Vaticanum II*? Końcowe stwierdzenie jest nader ciekawe: otóż *Vaticanum II* to ciągle przyszłość. Sobór staje przed nami u początku XXI wieku z zachętą do podjęcia jego realizacji.

Pierwsza część publikacji składa się z dwóch rozdziałów (drugiego i trzeciego). Przedstawia on sobór w perspektywie różnych pokoleń. Drugi rozdział prezentuje recepcję tekstów soborowych przez nowe pokolenie, które jest bardzo zróżnicowane.

Recepcja przesłania soborowego jest niesłuchanie złożona. Autor ogranicza swoje refleksje tylko do Zachodu. Zauważa, iż należy podkreślić ważność wymiaru pokoleniowego w recepcji soboru jak i sam kontekst recepcji, który podlega zmianom. Trzeci natomiast uwrażliwia na współczesny i zupełnie nowy kontekst, w którym dokonuje się recepcja tekstów soborowych. Autor formułuje także pytanie: jak czytać dzisiaj teksty soboru, opracowane w zupełnie innym czasie? Pojawia się także pytanie jak określić, jak nazwać dzisiejsze nowe pokolenie?

Druga część jest poświęcona hermeneutyce i debatom wokół tekstów soborowych. Jest to najbardziej rozbudowana część pracy, składająca się z pięciu rozdziałów (rozd. IV-VIII). W rozdziale czwartym, Autor przedstawia napięcia, reformy i poszukiwania konsensusu zarówno w dobie soboru jak i po jego zakończeniu. Nie można zrozumieć *Vaticanum II* bez odniesienia do „długiego wieku XIX” (*un long siècle XIX*), jego dyskusji, napięć, nurtów myślowych, poszukiwań. Wiek XIX nie był stuleciem spokojnym. Sobór jest pewnego rodzaju owocem wielkiego fermentu intelektualnych zmagających tamtego stulecia. Autor wspomina także turbulencje posoborowe, które nie rozgrywały się wyłącznie między „tradycjonalistami” i „progresystami”. Wspomniane napięcia miały bardziej złożony charakter. Dotyczyły także relacji Kościoła do współczesnego świata i obecnej kultury. Autor zauważa także, iż wspomniane niektóre napięcia nie zrodziły się podczas trwania soboru, lecz pojawiły się w okresie przedsoborowym.

Rozdział piąty drugiej części zwraca uwagę na specyfikę soboru, który chciał funkcjonować jako wydarzenie duszpasterskie. Autor przywołuje tu dwie postaci, całkowicie żyjące na marginesie tzw. „katolicyzmu rzymskiego”. Są to Angelo Roncalli i Yves Congar: inicjator soboru i teolog, odgrywający kluczową rolę w trakcie obrad. W okresie przedsoborowym pojawiło się wielu chrześcijan, teologów i biskupów, którzy chcieli wyrazić doktrynę za pomocą nowych form, zwłaszcza w wymiarze duszpasterskim i ekumenicznym. Doprowadziło to do końca dogmatyzmu (*la fin du dogmatisme*), odwołując się do wyrażenia Ch. Theobalda oraz do wypracowania nowych sposobów prowadzenia dyskursu teologicznego.

Rozdział szósty podejmuje kwestię hermeneutyki reformy jako zadania dla teologii. Debaty ostatnich lat dotyczące hermeneutyki soboru zasługują na większe uznanie. Autor jest zdania, że w tej kwestii należy nie tylko wziąć pod uwagę wymiar doktrynalny, ale także strategiczny i polityczny. Zazwyczaj teolodzy dokonują odczytania doktrynalnych dokumentów papieskich lub wydanych przez różne organy Stolicy Apostolskiej. Jest to uprawnione i zarazem konieczne biorąc pod uwagę rolę, jaką ma spełniać teologia we wspólnocie Kościoła. Dokumenty te jednak nie spełniają tylko funkcji doktrynalnej. Spełniają także ważną funkcję polityczną, związaną z władzą pastoralną, której nie można deprecjonować. Prezentowaną kwestię Autor ukazuje w trzech etapach: 1) rozwój „hermeneutyki zerwania” (*une herméneutique de la rupture*, s. 130) w grupach tradycjonalistów; 2) strategia wyboru w kie-

runku hermeneutyki kontynuacji; 3) propozycja Benedykta XVI tzw. hermeneutyki reformy. Przez wiele lat hermeneutyka *Vaticanum II* nie stanowiła problemu. Wszyscy byli zgodni, że sobór wprowadził nowość do tradycji katolickiej, nowość stylu i nowość w perspektywie treści nauczania Kościoła. Problem zaczął się wówczas gdy zaczęto postulować nową postać katolicyzmu, przekraczając jego dotychczasowe granice. Dla tradycjonalistów zebranych wokół abpa M. Lefebvre'a było to radykalnym zerwaniem z tradycją Kościoła, które określano jako zdradę.

Siódmy rozdział przynosi refleksje dotyczące relacji z Tradycją, jako awatar kryzysu modernistycznego. Autor odwołuje się do publikacji pod redakcją dwóch znanych teologów Christopha Theobalda i Bernarda Sesboüé, *La parole du Salut* (Paris 1996). Jego zdaniem praca ta ukazuje ewolucję formy dyskursu chrześcijańskiego, którą przedstawia w czterech odsłonach: 1) od epoki patrystycznej i Średniowiecza do Soboru Trydenckiego; 2) od Trydentu do *Vaticanum I*; 3) dwa podstawowe dokumenty Soboru Watykańskiego I (konstytucja dogmatyczna o wierze katolickiej *Dei Filius*, konstytucja dogmatyczna o Kościele Chrystusowym *Pastor aeternus*), kryzys modernistyczny wraz z encykliką *Pascendi dominici gregis* i Dekretem *Lamentabili*; 4) Sobór Watykański II i jego następstwa. Rozdział ten kończą uwagi dotyczące roli teologa.

Rozdział ósmy proponuje hermeneutykę Soboru Watykańskiego II jako refleksję o zakrytym obliczu pewnej debaty. W 2003 r. trzy wydziały teologiczne (Paryż, Louvain, Laval) podjęły wspólny projekt dotyczący hermeneutyki teologicznej Soboru Watykańskiego II. W latach 90-tych ubiegłego stulecia, (prace te rozpoczęły się w latach 80-tych) prace dotyczące *Vaticanum II* koncentrowały się wokół kwestii hermeneutyki tekstów soborowych.

Przedmiotem prac grupy różnych uniwersytetów nie była propozycja kryteriów hermeneutycznych służących do interpretacji tekstów soborowych ani nie chodziło o zainaugurowanie szkoły teologicznej do studiowania tekstów soborowych. Chodziło o identyfikację różnych typów interpretacji, krążących w środowiskach teologicznych i określenie czynników, które je determinują. Podstawowym czynnikiem jest, według Autora, interes polityczny, zwłaszcza od początku lat 80-tych. Do lat 80-tych głównym zadaniem było poznanie nauczania i promocja *Vaticanum II*. W latach 80-tych promocja nauczania soboru zeszła na drugi plan. Główna refleksja dotyczyła relacji do Tradycji. Obecnie studium hermeneutyczne soboru powinno prowadzić dzisiejszych teologów do głębi teologicznego pojęcia tradycji i pojęcia rozwoju doktryny. Ponadto chodzi o podjęcie kwestii historyczności chrześcijaństwa, zagadnienia z jakim zmagają się Kościół od kryzysu modernistycznego i które to zagadnienie zasługuje na podjęcie oraz kwestia nieustannie nowej recepcji Ewangelii w zmieniającym się kontekście kulturowym.

Trzecia część dotyczy przyszłości. Rozdział IX przedstawia *Vaticanum II* jako sobór na XXI wiek. Autor najprzód zastanawia się nad doświadczeniem duszpaster-

skim A. Roncallego, stawiając pytanie skąd pochodziła idea zwołania nowego soboru. Z tych refleksji wyłania się kwestia podstawowego klucza hermeneutycznego, który pozwala zrozumieć teksty soboru i ich aktualność w XXI stuleciu: odniesienie do Chrystusa (chrystocentryzm) i relacja do innych, do których Kościół jest posłany.

Rozdział dziesiąty przedstawia introspekcyjne spojrzenie na sobór oczyma papieża Pawła VI. Proponuje kolejny już raz spojrzenie na sobór jako na wydarzenie i nauczanie.

Rozdział ostatni, jedenasty zachęca do uważnego spojrzenia na dziedzictwo *Vaticanium II*. Zastanawia się nad kwestią: co oznacza „nieść w sobie dziedzictwo soborowe”. Jako odpowiedź Autor konkluduje: „myśleć z i na sposób soboru”.

Publikacja G. Routhiera stanowi owoc trzydziestu lat pracy, przemyśleń, refleksji dotyczących Soboru Watykańskiego II. Jego celem było przybliżenie tego wielkiego wydarzenia Kościoła XX wieku, jego kontekstu, recepcji, trudności... zwłaszcza pokoleniom, które pięćdziesiąt lat po zakończeniu soboru nie znają ani kontekstu ani też specyfiki tamtego okresu. Należy stwierdzić, iż Autorowi to ogólnie się udało. Można jednak odczuć pewien niedosyt zwłaszcza w drugiej części publikacji poświęconej hermeneutyce soboru, którą Autor potraktował bardziej na sposób popularny i publicystyczny niż profesjonalny. Ogólnie należy stwierdzić, iż tekst czyta się dobrze i może on stać się podstawowym wstępem do poznania wielkiego i ważnego wydarzenia Kościoła ubiegłego stulecia.

Ks. Sławomir Zieliński

Józef Życiński, *Transcendencja i naturalizm*, Kraków 2014, Copernicus Center Press, ss. 144.

Chociaż minęły już cztery lata od niespodziewanej śmierci w Wiecznym Mieście arcybiskupa Józefa Życińskiego, to jego postać jest ciągle żywa. Dzieje się to przede wszystkim za sprawą publikacji myśli filozoficzno-teologicznej Arcybiskupa. Ostatnio przypomniało nam ją krakowskie wydawnictwo Copernicus Center Press, wydając publikację *Transcendencja i naturalizm*. Stanowi ona zbiór pozostawionych przez Arcybiskupa notatek, które – jak wyjaśnia w słowie wstępnym do książki ks. Tomasz Adamczyk, ostatni sekretarz Arcybiskupa – „były podstawą wykładu monograficznego *Teizm i naturalizm – granice racjonalności*” (s. 7).

„Odzyskana książka Arcybiskupa Życińskiego – jak zauważa we wstępie do publikacji jego przyjaciel Ks. Profesor Michał Heller, który też przyczynił się do jej wydania – to nie tekst teologiczny czy filozoficzny; to zbiór esejów, w którym jest dużo i teologii, i filozofii. Dlatego ascetyczny wątek jest w niej szczególnie obecny.